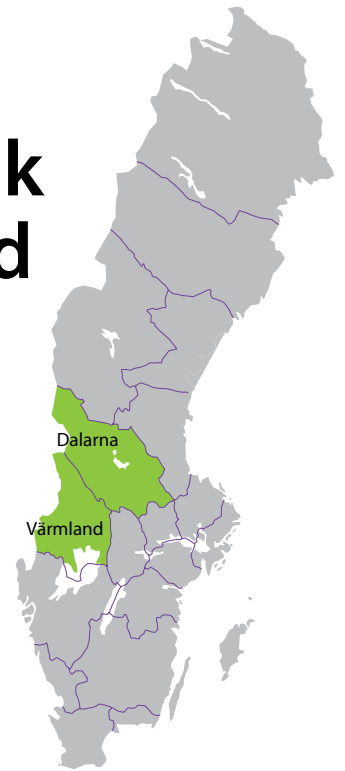

Så odlar du ekologisk spannmål i Värmland – och Dalarna

Text: Daniel Hedeås och Ulrica Broström,
Hushållningssällskapet i Värmland.

I dagsläget är över 25 procent av den totala åkerarealen i Värmlands län ekologiskt odlad. En stor del av den ekologiska spannmålsodlingen i Värmland finns på gårdar som även har djur men på senare år har även flera växtodlingsgårdar tillkommit.

Det finns en lång tradition av ekologisk odling i Värmland. Redan i slutet av 1970-talet började ett antal lantbrukare med vad som då kallades organisk alternativ odling. Sedan dess har andelen ekologisk odlad areal i Värmland succesivt ökat.

Odlingsförutsättningarna för spannmål skiljer sig i olika delar av länet. I de södra delarna, runt Väneren, är avkastningspotentialen ofta bättre än i de norra delarna av länet. Det finns även goda förutsättningar för spannmålsodling i de dalgångar som löper genom landskapet.

Jordarten i länet är väldigt varierad. Det finns allt från rena sandjordar till styvare leror. En stor andel av jordarten utgörs dock av mjäla. Mjälajordar är struktursvaga vilket ofta leder till kraftig igenslamning och skorpbildning om det kommer mycket regn efter sådd.

Vårsäden dominerar

Den ekologiska spannmålsodlingen i Värmland utgörs i huvudsak av havre, vårvete och vårkorn. Vissa år odlas även en del höstsäd. Från att spannmålsodlingen för 30 år sedan främst var inriktad på foder har odlingen numera även inriktats på gryn- och brödkvalitet.

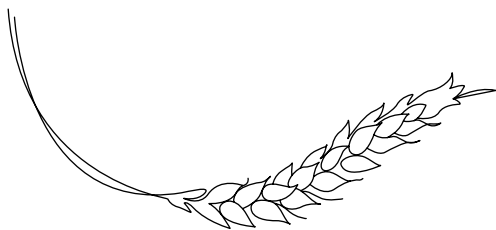
Risk för viltskador på havre

Havre är den vanligaste grödan inom ekologisk spannmålsproduktion i Värmland. Havre passar bra i ekologisk odling tack vare att grödan har ett måttligt behov av kväve samtidigt som den konkurrerar bra mot ogräs. Du kan också odla havre på lite sämre marker med sämre dränering och lägre pH. På vissa platser begränsas havreodlingen på grund av att grödan är mycket begärlig för vilt. Det är framförallt älg och rådjur som ger problem, men på vissa platser förekommer även vildsvin och hjort.

I huvudsak odlas grynshavre. Styr ditt sortval för grynshavre utifrån marknaden. Om du odlar till foder kan du anpassa sortvalet till odlingsförutsättningarna. Välj tidiga sorter vid odling i kallare och senare lägen, som i de norra delarna av länet.

DON kan ge problem i havre

På senare år har havren i Värmland drabbats av högt innehåll av mykotoxinet Deoxynivalenol, kort kallat DON. Stora kvantiteter havre har klassats som bränslekärna med ett mycket lågt avsalupris. Havre som tidigare varit en frisk och säker gröda har numera förenats med stort risktagande. Samtidigt visar analysvärden att de ekologiska gårdarna har något lägre DON-värden än konventionellt. År 2014, som var ett relativt torrt år, var problemen med DON betydligt mindre.

Gödselutläggaren på Västanås gård i Kristinehamn.
Foto: Jonas Hedberg.

Vårveete kräver lång säsong

Odling av vårveete kräver bättre odlingsförutsättningar än havre. Odling för brödsäd ställer krav på hög proteinhalt och högt falltal. Vårveete som odlas efter klöverrik vall och gödslas med stallgödsel eller annan organisk gödsel ger oftast ett bra resultat. Om odlingen är avsedd för foder kan du välja någon mer högavkastande sort. En ny högavkastande sort är Hamlet.

Styr till viss del ditt sortval utifrån sjukdomskänslighet. Vårveete är känsligt för angrepp av gulrost. I grannlänerna observerades flera stora angrepp under säsongen 2012. I Värmland har vi inte noterat några större angrepp än.

Vårkorn behöver kväve tidigt

Vårkorn odlas främst på djurgårdar som har klövervall i växtföljden och god tillgång till stallgödsel. Odlingen är oftast avsedd till eget foder. För att lyckas med odlingen av vårkorn behöver du god tillgång på kväve tidigt på säsongen. Finns det tillgång till flytgödsel är det lämpligt att gödsla före sådd.

På en gård i Kristinehamn praktiseras en teknik där de lägger ut flytgödsel på såraden i samband med sådd av vårsäd. Med den här metoden koncentreras en större del av gödseln till grödan jämfört med slangspredning eller bredspridning av flytgödseln. Metoden har visat sig fungera särskilt bra för vårkorn.

Det förekommer många olika sorter av vårkorn. Välj sort utifrån önskemål om tidighet, strålängd, ogräskonkurrens och sjukdomskänslighet.

Vårrågvete är mindre smakligt för vilt

På senare tid har några lantbrukare provat att odla vårrågvete. Vårrågvete är en korsning mellan vårveete och vårråg. Grödan anses vara ett bra alternativ på lite lättare jordar med högt ogrästryck samt i områden där man har problem med vilt. Vårrågvete har ett långt strå och stora blad vilket gör att ogräskonkurrensen är betydligt bättre än hos till exempel vårkorn. Grödan har dessutom borst vilket kan göra den mindre begärlig för vilt. Vårrågvete kräver tidig sådd eftersom det är en sen gröda som lätt fältgror. Intresset för vårrågvete ökar, men än så länge är erfarenheten från odling av vårrågvete i Värmland liten.

Höstsäd måste sås tidigt i Värmland

Odlingen av höstsäd begränsas av svårigheter med etablering och övervintring. Tidig sådd är viktigt för att grödan ska hinna utvecklas tillräckligt innan invintring. Vid blöta förhållanden efter skörd av föregående gröda kan det vara svårt att hinna med att få till en bra etablering. Om du har slättervall som förfrukt får du större möjlighet att styra tidpunkten för jordbearbetning och etablering. Vallen kan även ge ett bra tillskott av kväve till höstsäden. Höstsäden tar dock endast upp cirka 10 kg kväve per hektar, vilket kan medföra ökad risk för kväveläcka. Vid en lyckad etablering och övervintring är avkastningen för höstsäd ofta högre än för vårsäd.

Gödsling

Inom ekologisk odling är det i första hand den kvävefixerande vallen i växtföljden som försörjer spannmålsgrödan med kväve. En stor del av spannmålsodlingen i Värmland finns på gårdar som även har ekologisk djurhållning, vilket gör att vallen naturligt finns med i växtföljden. För att utnyttja förfruktseffekten maximalt har tvåårig klövervall använts med bra resultat. En tvåårig klövervall med 50 procent klöver kan vid ett sent vallbrott leverera cirka 60 kg kväve per hektar till efterföljande års gröda. Nuvarande stödsystem för vallodling ställer krav på att vallen ska ligga obruten minst tre vinturar vilket har medfört att treåriga vallar återigen blivit vanliga.

Flytgödsel och biogödsel innehåller stor andel kväve och är därför bra att sprida tidigt på våren.

Specialgödselmedlen blir bättre

Förutom kvävefixerande grödor och stallgödsel finns även en rad olika organiska specialgödselmedel som du kan använda för att tillföra växtnäring till odlingen. Gödselmedlen har olika ursprung och olika innehåll av kväve, fosfor och kalium. Tidigare användes den här typen av gödsel främst till potatis och grönsaksodling men tack vare lägre pris på gödseln och större efterfrågan på ekologisk spannmål har intresset ökat även inom spannmålsodlingen. Gödseln finns i olika former, men i huvudsak används pelleterad form. När de första pelleterade specialgödselmedlen kom för 15 till 20 år sedan var den tekniska kvaliteten ofta bristfällig. Pelletsen föll isär och det var ofta problem med valvbildning, stockningar och driftstopp vid spridningen. Nuförtiden är kvaliteten på gödseln betydligt bättre, men det förekommer fortfarande enstaka partier som kan ge problem.

Att sprida och mylla specialgödselmedel

För att tillräckligt med kväve ska frigöras från specialgödseln bör du sprida gödseln tidigt och mylla den. Specialgödselmedlen kräver kunskap om hantering och om lämplig spridningsteknik för att nå ett lyckat resultat.

Centrifugalspridare

Att sprida med centrifugalspridare fungerar för det mesta utan störningar eller driftstopp. Specialgödseln har dock avvikande egenskaper jämfört med mineralgödsel, vilket gör att man ofta inte kan följa rekommendationer i instruktionsboken för spridaren. När du sprider specialgödsel kan kapaciteten på utmatningen vara begränsande. För att säkerställa tillräcklig utmatad mängd och jämnare spridning kan du halvera avståndet mellan kördragen jämfört med spridning av mineralgödsel.

Kombisåmaskin

Du ska helst tillföra specialgödseln så nära såraden som möjligt för att gynna grödan och inte ogräsen. Moderna kombisåmaskiner möjliggör både myllning och optimal placering av gödseln. Även när du använder kombisåmaskin är kapaciteten på utmatningen begränsande. I praktiken tillämpas olika metoder för att öka kapaciteten på utmatningen. På vissa såmaskiner finns ett galler i botten av gödselbehållaren. För att försöka öka kapaciteten på utmatningen kan gallret tas bort. Det finns även möjlighet att byta ut originalgallren mot galler med större maskvidd för att försöka öka kapaciteten. Tar du bort eller byter galler bör man ha uppsikt över fyllningen av gödseln eftersom det kan komma med föroreningar och orenheter som annars stoppas av gallren i gödsellådan.

Ett annat problem som kan uppstå vid användning av organiska specialgödselmedel är billstopp eller att gödseln fastnar i utmatningsrören. Det gör att vissa sårader inte får någon gödsel och grödan blir "randig" och ojämn. Det finns möjlighet att utrusta såmaskinen med ett övervakningssystem som signalerar vid stopp i en gödselbill eller slang. Sensorer är placerade på såmaskinen som är kopplade till en display i traktorhytten. På displayen framgår det vilken gödselbill det är stopp i och föraren kan åtgärda stoppet omgående. Systemet kan vara till mycket stor nytta.

Myllning på våren till höstsäd

Pelleterad specialgödsel kan du med fördel sprida på våren till höstsäd. Mylla ner gödseln med universalsåmaskin som är utrustad med raka tallrikar, typ Väderstad Rapid. I första hand brukar gödselbillarna användas men det finns även exempel där gödseln myllats ned med både gödselbillar och såbillar i en och samma körning. Vid körning med både gödselbillar och såbillar är antalet skärande delar många och då är risken för att skada grödan påtaglig. Hur mycket grödan tar skada och tål får du bedöma i varje enskilt fall, men det tycks som att nyttan av gödslingen oftast överväger skadan på grödan. Du bör köra lite på tvärs över såraderna för att minska risken för att skada en hel rad. Att köra i höstsäd på våren lämpar sig bäst i höstvetete. Körning i råg bör undvikas eftersom det ökar risken för sidokotts bildning.

Övrig gödsel

Utöver pelleterad gödsel finns även tillgång till specialgödselmedel i fast, granulerad och flytande form. De vanligaste produkterna är benmjöl och Vinass. På sikt kan även biogödsel komma att bli ett bra tillskott till ekologin.

Ogräsreglering

Ogräs förekommer med varierande mängd beroende på jordart, växtföljd, typ av gödsel och odlingshistoria. Rotogräs upplevs som de svåraste ogräsen att hålla efter i ekologisk odling. Frångår du de grundläggande principerna med en varierad växtföljd som innehåller flerårig vall med avslagning tillräcklig tidigt och ofta och odlar ettåriga grödor i mer än 3-4 år i följd ökar risken för att rotogräsen uppförökas. Det är viktigt att vallen inte ligger för många år eftersom vallarterna utvintrar med tiden och ger luckor där rotogräsen får utrymme.

Grundläggande förebyggande åtgärder som god dränering, varierad växtföljd, lämplig såbädd, anpassad tillförsel av växtnäring och ett friskt utsäde med hög grobarhet är alltid viktigt för att ge grödan ett försprång framför ogräsen.

Ny teknik möjliggör intensivare spannmålsodling

Den nya tekniken bygger på odlingssystem med radhackning och avslagning av ogräs i grödan.

Cameleon

System Cameleon är ett allroundredskap som används på en handfull gårdar i Värmland. Möjligheten till sådd, myllning av organisk gödsel och ogräsreglering med samma redskap är ett intressant koncept. På de struktursvaga och slammingsbenägna jordarna vi har i Värmland kan ogräshackningens jordbearbetande effekt göra stor nytta genom att skorpan bryts och kvävemineriseringen gynnas. Systemet passar bäst i odlingsområden med större skiften där det inte är för mycket odlingshinder som åkerholmar eller diken.

Ogrässkäraren

Ogrässkäraren är ett redskap som bygger på att ogräs skärs av i växande gröda. Ogrässkäraren har använts i Värmland och vissa lantbrukare tycker att den har haft effekt på åkertistel och åkermolke.

Kvickupp

Kvickupp är ett redskap som frilägger kvickrotsrötterna på markytan. Metoden är energikrävande och relativt kostsam. I praktiken används den främst på lättare jordar vid potatis- och grönsaksodling.

Ogräsharvning

Ogräsharvning är inte särskilt omfattande i Värmland. På skorpbildande jordar kan det vara svårt att få ett bra resultat av ogräsharvning. Det är däremot ofta nödvändigt att göra en skorpbrytning och skorpbrytningen i sig ger effekt på örtogräsen. Ett bra sätt att bryta skorpan på är att använda en vält med skorpbrytarstål.

